

## پیشوندهای فعل در زبان تالشی و گویش گیلکی

حمید حاجت پور

زبان تالشی و همسایه دیگر آن گویش گیلکی از جمله زبان‌های گروه شمال غرب ایران هستند که از گذشته‌های دور در کرانه دریای خزر باقی مانده‌اند. زبان تالشی ویژگی‌های زبان باستانی و میانه ایرانی شمال غربی را در خود حفظ کرده است. بررسی زبان‌ها و گویش‌های کرانه خزر به‌ویژه تالشی از نظر زبان‌شناختی بسیار اهمیت دارد. در این مقاله به مطالعه پیشوندهای فعلی و چگونگی شکل‌گیری افعال پیشوندی در زبان تالشی و مقایسه آن با گویش گیلکی می‌پردازیم.

در زبان تالشی همچون فارسی فعلها از نظر ساختار به سه گروه تقسیم می‌شوند:

۱- فعل‌های ساده؛ ۲- فعل‌های پیشوندی؛ ۳- فعل‌های مرکب.

افعال پیشوندی در زبان تالشی از یک ماده اصلی با یک جزء پیشوندی ساخته می‌شوند و اساساً این جزء پیشوندی معنای جدیدی به فعل می‌دهد.

در ساخت افعال پیشوندی در زبان تالشی چند پیشوند از گذشته در این زبان به میراث مانده

که بدین شرح است: dar- و viv- و ār- و ji- و bar- و vi- و pe- و ā- و da-

پیشوندهای فعلی در گویش گیلکی عبارتند از: Fu- و vi- و va- و u- و ja- و ji- و fa/fa- و

da- و du- و di- و d- و ju- و d-



در زبان تالشی همچون زبان فارسی بعضی از افعال بیش از یک پیشوند می‌گیرند، که این ویژگی در گویش گیلکی نیز مشاهده می‌شود. مثال: (تالشی)

ji-vate	از جا کردن
ā-vate	بیرون آوردن
da-vate	بافتن
pe-vate	کندن

مثال: (گیلکی)

fu-kudōn	ریختن
du-kudōn	در چیزی ریختن
čā -kudōn	ساختن

همچنین در زبان تالشی همراهی یک پیشوند با افعال گوناگون قابل توجه است. مثال:

ja-xōte	پنهان شدن	ji-gete	کوتاه کردن
ja-baste	آویزان کردن	ji-karde	پهن کردن

برای شناخت بیشتر پیشوندها و همچنین چگونگی ساخت افعال پیشوندی ذکر چند نکته لازم است:

- در زبان تالشی اگر فعل بدون پیشوند باشد، صیغه امر حتماً با جزء bō آغاز شود، در حالی که گویش گیلکی در افعال بدون پیشوند صیغه‌های ماضی و امر با جزء bu و bi و bō آغاز می‌شوند. بنابراین در افعال پیشوندی جزء مذکور با صیغه فعل همراه نمی‌شود. مثال برای فعل بدون پیشوند:

صیغه امری	صیغه ماضی	مصدر	گیلکی	تالشی
bō-bar	بردم	bō-bōrdōm	بردن	bōrdōn
bō-ba	بردم	bardōma	بردن	barde



zen	زدن	ba-zem	زدم	bō-zan	بزن	گیلکی
že	زدن	žōma	زدم	bōžan	بزن	تالشی
den	دیدن	bi-dem	دیدم	bidin	بین	گیلکی
vinde	دیدن	vindōma	دیدم	bō-vin	بین	تالشی

مثال برای فعل پیشوندی:

صیغه امری	صیغه ماضی	مصدر
va-kun	va-kudam	باز کردن
ā-ka	ā-kardama	باز کردن
u-san	u-sadam	برداشتن
pe-ge	pe-getama	برداشتن

– نکته دیگر اینکه در زبان تالشی حرف نفی می‌تواند پیش یا پس از پیشوند قرار گیرد در حالی که در گویش گیلکی حرف نفی پس از پیشوند فعلی قرار می‌گیرد.

ایجابی	سلبی
ā-kardaš	ne-ā-kardeš
va-kude	a-ne-kardaš
pe-getaš	va-nu-kude
u-sade	ne-pe-getaš
	pe-ne-getaš
	u-nu-sade

به‌طور کلی به‌نظر می‌رسد که تنوع افعال پیشوندی و همچنین کاربرد آنها در زبان تالشی بیشتر از گویش گیلکی است. حال به شرح و توصیف پیشوندهای فعلی در زبان تالشی و گویش گیلکی می‌پردازیم.

- پیشوند *da-*: این پیشوند با پیشوند فارسی *dar-* یکسان است. پیشوند *da-* با افعال گوناگون آمده، معنای اصلی و بنیادی این افعال را تغییر می‌دهد. از کاربرد این پیشوند با ریشه‌های افعال گوناگون چنین برمی‌آید که در واژه‌سازی فعل، پیشوند مذکور از معنای نخست و یا اصلی (اندرون یا وسط) در کاربرد فعل دور شده است.

da-baste	بستن
da-karde	پوشیدن
da-vajiste	بهم بافته شدن
da-birde	بریدن
da-marde	خفه شدن
da-nōšte	سوار شدن

شاید بتوان پیشوندهای *d-, di-, du-, dō-* در گیلکی را معادل پیشوند *da-* تالشی دانست. در گیلکی افعالی که با این پیشوند آغاز می‌شوند، گاهی دلالت دارند بر عملی که رو به درون انجام می‌گیرد. مثال گیلکی:

dō-šadōn	پهن کردن
dō-škānen	شکاندن
di-bištan	سرخ کردن
d-orsastōn	بریدن
dō-kōftōn	افتادن
dō-fraštōn	افراشتن
da-varastōn	عبور کردن
du-čukastōn	چسبیدن

- پیشوند *-ā*: این پیشوند معنای (عقب و دوباره) می‌دهد و به افعال گوناگون براساس همین معانی، معنی تازه‌ای می‌بخشد که پیدایش معنای جدید به ریشه فعل ارتباط دارد.

ā-vate	بیرون آوردن
ā-dāšte	مانع حرکت شدن
ā-garde	برگشتن
ā-karde	باز کردن
ā-barde	ربودن
ā-gete	جدا کردن

سابقه پیدایش این پیشوند مشخص نیست. پیدایش آن را به *ava-* در ایران باستان و یا براساس دلایل دیگر از پیشوند *-ā* در فارسی باستان میانه دانسته‌اند. [Miller ۱۹۵۳، ۱۳۶]

اما براساس کاربرد این پیشوند با فعل *āmute* (آموختن) و یا *āme* (آمدن) می‌توان حدس زد که پیشوند تاریخی *-ā* در ایران باستان و همچنین فارسی باستان و فارسی میانه یافت شده است و این دو فعل از نگاه تاریخی با پیشوند *-ā* ساخته شده‌اند، نه با پیشوند تاریخی *-ava*. پیشوند *-va* در گوش گیلکی معادل پیشوند *-ā* در زبان تالشی است. به‌ویژه اینکه در بعضی از افعال و معانی مشترک به‌کار می‌روند.

تالشی *ā-lište*، گیلکی *va-lištōn* (لیسیدن)؛ تالشی *ā-mute*، گیلکی *va-mōxtōn* (تریب کردن)؛ تالشی *ā-hašte*، گیلکی *va-hōštōn* (گذاشتن، رها کردن)؛ تالشی *ā-birde*، گیلکی *va-ven* (بریدن)؛ تالشی *ā-cke*، گیلکی *va-cukōstōn* (چسبیدن)؛ تالشی *ā-gete*، گیلکی *va-giftan* (برگرفتن، جدا کردن)؛ تالشی *ā-pōšte*، گیلکی *va-pextōn* (پیچیدن).

- پیشوند *pe-*: معنای اساسی پیشوند *pe-* (به طرف بالا و یا قرار داشتن در بالا) می‌باشد. این پیشوند در زبان تالشی می‌تواند ادامه اوستایی *-paiti-* و یا فارسی *pati* بوده باشد.

pe-vašte	به طرف بالا پریدن
pe-vajiste	از جا کنده شدن
pe-dāšte	وزن کردن
pe-čake	شکستن به طرف بالا

pe-še	بالا رفتن
pe-dešte	به طرف بالا دوختن

- پیشوند pe- را می‌توان تا حدودی معادل پیشوند u- در گویش گیلکی دانست که در مواردی معانی نزدیک به هم دارند.

تالشی pe-čie گیلکی u-čēn (برچیدن)؛ تالشی pe-cke گیلکی u-čukōstōn (چسبیدن به چیزی برای بالا رفتن)؛ تالشی pe-kōšte گیلکی u-dāštōn (بند آمدن باران یا برف)؛ تالشی pe-duše گیلکی u-duštōn (مکیدن، نوشیدن با مکش).

- پیشوند vi-: این پیشوند در زبان تالشی ادامه پیشوند تاریخی vi- در ایرانی باستان، فارسی میانه و یا پارتی است. در زبان تالشی v آغازین در این پیشوند براساس ویژگی‌های آوایی زبان تالشی به صامت b تبدیل نشده است. در زبان فارسی پیشوند vi- به gu تبدیل شده است که این را در مثال gurēxtan > wirēxtan , guzīdan > wizīdan می‌بینیم.

این پیشوند در زبان تالشی ادامه شمال‌غربی است. کاربرد آن در زبان تالشی با این گروه افعال صورت می‌گیرد:

vi-xōte	خسته شدن
vi-pare	به پایین پریدن
vi-mande	فرو ماندن
vi-garde	برگشتن
vi-dešte	دوختن

این پیشوند در گویش گیلکی در مثال‌های زیر آمده است:

vi-rizantēn	بلند کردن
vi-rištan	برخاستن

- پیشوند vi- در زبان تالشی در بعضی از افعال با پیشوند fu- در گویش گیلکی مشابه است:

تالشی vi-trake گیلکی fu-turkōstōn (حمله کردن و تاختن بر کسی)؛ تالشی vi-be؛ گیلکی fu-vostōn (ریختن)؛ تالشی vi-čie، گیلکی fu-čēn (بستن مثلاً بستن چشم).  
 - پیشوند bar- : این پیشوند از پیشوند abar- فارسی میانه و یا پارتی می‌باشد. معنای پیشوند مذکور (بالا) و یا (حرکت به سوی) است.

bar-varde	بیرون آوردن
bar-gōne	افتادن
bar-karde	بیرون راندن
bar-še	بیرون رفتن

- پیشوند ār : این پیشوند در زبان تالشی در ترکیب با فعل varde دیده شده است:

قی کردن ār-varde

- پیشوند vir- : سابقه پیدایش و تاریخ این پیشوند روشن نیست. اما براساس کاربرد آن با تعدادی از افعال معنای اساس پیشوند مذکور (حرکت به زیر و یا پایین) است:

vir-varde به پایین آوردن

همچنین این پیشوند در ترکیب با فعل پیشوندی دیگری همراه می‌شود:

vir-ā-karde به پایین آوردن

- پیشوند viv- : این پیشوند نیز که در زبان تالشی می‌توان آن را پیشوند فعلی معنا کرد با فعل čarde همراه شده است:

viv-čarde مرتب کردن و گسترده‌ای برای سکونت

- پیشوند dar- : این پیشوند با فعل varde (آوردن) همراه می‌شود.

dar-varde داخل کردن، عصبانی شدن، ابری شدن هوا

- پیشوند ji- : این پیشوند را می‌توان معادل پیشوند -ji-, -ju-, -jō- در گویش گیلکی دانست که با

افعال مشابه به کار می‌روند و معانی مشترکی را می‌سازند. تالشی ji-baste، گیلکی jō-bōstōn

(بستن، آویزان کردن) از همین ریشه است. واژه jibend در تالشی به معنای نوعی طناب از جنس



حصیر (بوریا) است که به شکل خاصی بافته می‌شود و برای آویزان کردن کدو از سقف از آن استفاده می‌کنند. تالشی *ji-dāšte*، گیلکی *z-daštōn* (ستونی را به‌عنوان پشتوانه زدن) از همین ریشه است. در تالشی *ji-dār*، در گیلکی *z-dar* (شمع یا ستون دیوار)؛ تالشی *ji-vašte*، گیلکی *ji-vašte* (فرار کردن)؛ تالشی *ji-že*، گیلکی *ja-zēn* (چیزی را لای درزی چپاندن)؛ تالشی *ji-xate*، گیلکی *ju-xuftōn* (پنهان شدن)؛ تالشی *ji-lkiste*، گیلکی *ji-liskōstōn* (سرخوردن)؛ تالشی *ji-gete*، گیلکی *ji-giftōn* (کاستن).

### منابع

- حاجت‌پور، حمید، زبان تالشی، تاجیکستان: انتشارات دیوشینج، ۱۳۸۲.
- سمیعی، احمد، «مقاله پیشوندهای فعلی گیلکی»، سمینار گویش‌شناسی.